

Łukasz Brzezicki

ORCID: 0000-0002-0761-1109

Tomasz Maliszewski

ORCID: 0000-0002-8366-7614

W KIERUNKU ODRODZENIA GRUNDTVIGIAŃSKIEJ SZKOŁY DLA ŻYCIA W POLSCE. UNIWERSYTETY LUDOWE I PROGRAM ICH WSPARCIA W LATACH 2020–2023

Słowa kluczowe: koncepcja *szkoły dla życia* M.F.S. Grundtviga we współczesnej Polsce, uniwersytet ludowy, Program Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030, pozaformalna edukacja dorosłych.

Streszczenie: Artykuł przybliży wybrane informacje na temat Programu Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030, a także prezentuje próbę zorganizowania badania empirycznego mającego za zadanie określić obecny stan rozwoju uniwersytetów ludowych w Polsce. W szkicu zaprezentowano m.in. podstawowe informacje o samym Programie i jego głównych priorytetach, a także zestawienia zbiorcze, dotyczące zarówno podmiotów zainteresowanych uzyskaniem wsparcia, jak i dotychczasowych beneficjentów, którzy uzyskali wsparcie finansowe na rozwój własnych inicjatyw o nazwie *uniwersytet ludowy* w latach 2020–2023. W trzeciej części opracowania autorzy omówili założenia własnego projektu badawczego nad uniwersytetami ludowymi, wraz z pierwszym komunikatem z przebiegu prac badawczych.

Rozważania wprowadzające

Instytucje pozaformalnej edukacji dorosłych mieszkańców wsi noszące nazwę uniwersytet ludowy (dalej w tekście również jako: UL) znane są od bez mała 180 lat, czyli od chwili, kiedy za sprawą grundtvigiańskich idei *szkoły dla życia*

pojawiły się najpierw w przestrzeni społecznej duńskiej wsi, a następnie i innych krajów nordyckich, by w kolejnych dziesięcioleciach pojawić się w wielu kolejnych krajach na całym świecie, gdzie funkcjonują one do dzisiaj, stanowiąc mniej lub bardziej istotne komponenty tamtejszych systemów oświatowych (por. np.: Kulich, 2002; Byczkowski *et al.* (red.), 2003; Błaszczak *et al.* (red.), 2017; Korsgaard *et al.*, 2019; Maliszewski, Smuk-Stratenwerth (red.), 2019; Maliszewski (red.), 2022).

Na ziemiach polskich uniwersytety ludowe znane były już w ostatnich dekadach XIX stulecia. Pierwsze próby powołania do życia bliźniaczych skandynawskim instytucji podejmowane były jeszcze przed I wojną światową we wszystkich trzech zaborach. Później w latach 20. XX wieku, za sprawą najpierw ks. Antoniego Ludwiczaka, a następnie inż. Ignacego Solarza utworzone zostały pierwsze UL-e w odrodzonej Polsce. W okresie międzywojnia funkcjonowało ich łącznie około trzydziestu. Liczne placówki utworzono też w drugiej połowie lat. 40. XX wieku. „Miały one wówczas realną moc sprawczą w emancypowaniu się polskiej wsi i upodmiotawianiu (się) jej mieszkańców” (Dubas *et al.*, 2021, s. 167). W kolejnych latach, w czasach PRL-u oraz pierwszym ćwierćwieczu III RP nie udało im się już jednak odgrywać tak znaczącej roli. Widoczne ożywienie nastąpiło dopiero w roku 2020 (*ibidem*, s. 167–168).

W czasie kolejnych dekad swojego istnienia zarówno same uniwersytety ludowe, jak i ich zadania ulegały licznym przeobrażeniom, gdyż UL-owska formuła organizacyjno-programowa bywała dostosowywana do aktualnych w kolejnych okresach historycznych potrzeb społecznych w różnych krajach i/czy konkretnych oczekiwaniach środowisk je prowadzących. Niezmienne jednak pozostawało w nich to, że każdorazowo uczestnik zajęć uniwersytetu ludowego bywał (i bywa nadal), jak podkreśla Agnieszka Stopińska-Pajak, autentycznym „podmiotem edukacji, ze wszystkimi jego atrybutami”, a więc „nie tylko nie musiał w niej uczestniczyć – uczestnictwo było przecież dobrowolne – ale też wiedza, którą poznawał, nie była obojętna wobec jego życia, a ponadto doświadczenia wyniesione z życia rodzinnego i społecznego traktowane były jako istotne determinanty procesu uczenia się”. W efekcie „kompetencje, które rozwijał uczestnik takiego uniwersytetu, przydatne były w jego rozwoju osobowym, biograficznym, a także do celowego i efektywnego działania w środowisku społecznym” (Stopińska-Pajak, 2010, s. 19). To niewątpliwie ważne dookreślenie sensu działalności i zadań każdej UL-owskiej placówki.

Przywołana opinia współgra ze wskazaniem Alicji Jurgiel-Aleksander, podkreślającymi, iż współczesny uniwersytet ludowy należy traktować jako ważny element przestrzeni publicznej otwartej dla dialogu wszystkich grup społecznych, a także „wspólnotę zapraszającą do wzajemnego uczenia się oraz „autentycznie ważne miejsce na drodze do całościowego uczenia się podmiotu” (Jurgiel, 2003, s. 242–244).

Mimo tych ważnych w polskiej literaturze przedmiotu dotyczącej UL-ów wytycznych nadal nie uzyskaliśmy pełnej odpowiedzi, czym tak naprawdę jest

instytucja oświatowo-wychowawcza nosząca miano uniwersytetu ludowego. Nie jest to bowiem, jak widać, sprawa prosta. Symptomatyczne i wciąż aktualne, mimo upływu kilku dekad, wydaje się zatem w tym zakresie stwierdzenie Tadeusza Pilcha, który jeszcze w początkach lat 80. ubiegłego stulecia odnotowywał: „czym jest uniwersytet ludowy? Niewielu jest odważnych, którzy by chętnie na to pytanie odpowiedzieli. Tyle bowiem postaci przybierał uniwersytet ludowy, że trudno zmieścić je w jedną formułę. Jest w nim odrobinę szkoły, jest trochę internatu, zakładu wychowawczego i placówki opiekuńczej. Jest [w nim] wreszcie coś z uczelni artystycznej i modnej do niedawna w kręgach zbuntowanej młodzieży – komuny rodzinnej” (Pilch, 1982, s. 72). Tak więc, jak sygnalizuje T. Pilch, wydaje się, iż UL-e są instytucjami, które zarówno teoretykom, jak i praktykom edukacji dorosłych „wymykają się” ze sztywnych ram/prób precyzyjnego (do)definiowania.

Poszukując rodzimej, polskiej współczesnej „definicji” uniwersytetu ludowego, niewątpliwie warto przywołać Marka Byczkowskiego – jednego z najważniejszych działaczy polskich UL-ów ostatniego półwiecza. Określa on najważniejsze, konstytutywne w jego rozumieniu cechy współczesnego uniwersytetu ludowego w sposób następujący:

- słuchacz przychodzi do uniwersytetu ludowego dobrowolnie, z własnego przekonania i wyboru, dlatego też nie należy go do niczego zmuszać i zobowiązywać, a jedynie inspirować, zachęcać, proponować, pokazywać różne warianty możliwego dojścia do celu;
- uniwersytet ludowy to dla słuchacza nie tylko miejsce kształcenia czy kolejna szkoła, ale drugi dom, na którego funkcjonowanie ma on wpływ i za który ponosi współodpowiedzialność, stąd niezwykle istotną rolę pełni w nim demokratycznie wybierany samorząd słuchaczy, mający uprawnienia formułowania stanowiska zarówno wobec programu zajęć, jak i spraw organizacyjnych i socjalno-bytowych;
- uniwersytet ludowy to demokratyczna wspólnota nauczycieli i słuchaczy, między którymi istnieją prawdziwie partnerskie relacje i gdzie każdy ma nie tylko prawo, ale i obowiązek wyrażania własnego zdania, gdyż wymiana różnorodnych poglądów i opinii, równe niezależnie od statusu rozmówcy dla wszystkich prawo głosu oraz dochodzenie do konsensusu są istotą każdej UL-owskiej debaty i „solą demokracji”;
- uniwersytet ludowy zachowuje neutralność wobec poglądów politycznych, systemu wartości i przekonań religijnych swoich słuchaczy (i nauczycieli) oraz nie podejmuje prób ingerencji w ich światopogląd czy sympatie polityczne, szanując wszelkie odmienności w tym zakresie i w różnorodności słuchaczy w tym zakresie widząc wartość, a nie zagrożenie;
- uniwersytet ludowy integruje swoją wspólnotę poprzez tworzenie przestrzeni, dającej słuchaczom możliwość spotkania się, nauki, wymiany myśli, przeżywania emocji, wypoczynku, realizacji swych pasji i dlatego charakteryzuje się przyjaznym i stymulującym środowiskiem, w którym jest miejsce na otwartość,

kreatywność, krytyczny namysł, ale także na okazywanie emocji – radości, smutku, tęsknoty itp. (Byczkowski, 2016, s. 31–32).

Czy przywołane powyżej wskazania M. Byczkowskiego w nie budzący uwag sposób mogą podpowiedzieć, co kryje się za określeniem instytucji noszącej miano *uniwersytet ludowy*? Zapewne nie wszystkim... Niemniej z jednej strony unaoczniają one innym sposób rozumienia sensu UL-owskich idei przez tych (dodajmy: do niedawna niestety nielicznych) orędowników ich działania w naszym kraju, którzy poświęcili polskim UL-om wiele dekad swego życia, z drugiej zaś stanowić mogą one istotne wskazówki dla tych osób i organizacji, które chcą nawiązywać od sprawdzonych w przeszłości wzorców działalności uniwersytetów ludowych w czasach współczesnych i twórczo je rozwijać.

Jeden z autorów niniejszego szkicu kończąc swój artykuł poświęcony funkcjonowaniu uniwersytetów ludowych w III Rzeczypospolitej zamieszczony na łamach „Edukacji Dorosłych” w 2015 roku wyraził nadzieję, że „mimo licznych rozczarowań, jakie niewątpliwie przyniosło polskim uniwersytetom ludowym ostatnie ćwierćwiecze”, placówki te nie zostaną w naszym kraju w nadchodzącej przyszłości „uznane za zbędne i odesłane na karty historii wychowania, a będą miały szansę po raz kolejny w swych dziejach, by udowodnić swoją przydatność w budowie nowoczesnego, świadomego swoich korzeni i otwartego na innych społeczeństwa” i tym samym „piękne idee grundtvigiańskiej *szkoły dla życia* w naszym, ojczystym – polskim wydaniu” będą nadal rozwijane (Maliszewski, 2015, s. 177). Czy można było przewidzieć, że te nadzieje w ciągu zaledwie kilku lat nabiorą realnych kształtów? Wówczas niewiele jeszcze na to wskazywało...

Program Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030

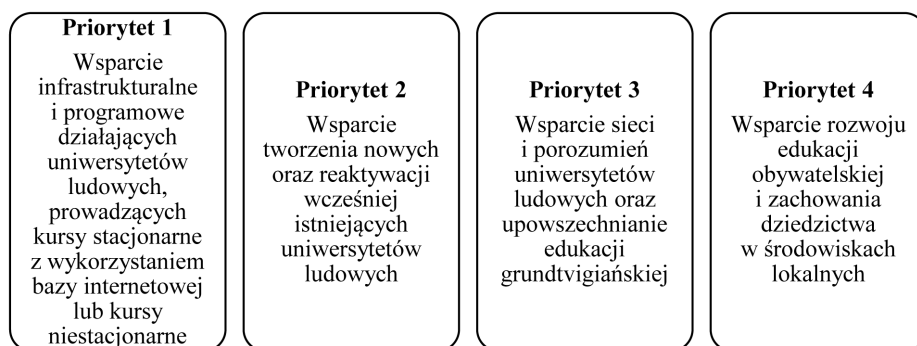
Rada Ministrów w dniu 18 czerwca 2020 r. przyjęła nowy program wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego pod nazwą „Program Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030”, którego głównym celem jest rozwój edukacji dorosłych w formie grundtvigiańskich uniwersytetów ludowych. Na realizację tego programu zabezpieczono kwotę 100 mln zł, a w jego ramach wspierane są UL-owskie inicjatywy w czterech ściśle określonych priorytetach (por. wykres 1).

Operatorem Programu WRUL został Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (por.: <https://niw.gov.pl/nasze-programy/uniwersytety-ludowe>). W świetle przekazanych autorom przez NIW-CRSO danych, dotyczących „Programu Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030”, możliwe stało się przeanalizowanie jego w latach 2020–2023.

W tabeli 1 przedstawiono zestawienie złożonych wniosków i podpisanych umów w ramach Programu Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030, w poszczególnych latach uwzględniając priorytety programu. Z przedstawionych danych wynika, że najczęściej wniosków złożono w ramach priorytetu 2

i 4. Interesujący jest fakt, że w pierwszym okresie programu dokonano 304 zgłoszeń wniosków, a drugim 145, a w 2023 r. 252. Warto również zwrócić uwagę, że w ramach 4 priorytetu łączna kwota wnioskowana z 3 lat (21 873 811,59 zł) jest o wiele mniejszą niż w zakresie 2 priorytetu (263 261 843,13 zł). Bez wątpienia na realizację programu w 2021 r. wpłynęła pandemia, która spowodowała, że złożono tylko wnioski w zakresie priorytetu 2 i 4. Warty odnotowania jest fakt, że nie wliczając roku 2021, średni poziom wnioskowanych kwot w zakresie priorytetu 1 oscyluje wokół 800 tys. zł. Natomiast priorytetu 2 między 740 tys. zł a 835 tys. zł. Większe zróżnicowanie występuje w przypadku priorytetu 3 i 4 – odpowiednio między 1 mln zł a 770 tys. zł oraz między 167 tys. zł a 98 tys. zł. Wynikać to może z różnego poziomu rozwoju organizacji zrzeszających w przypadku priorytetu 3 oraz poziomu zaangażowania społecznego w zakresie zachowania dziedzictwa lokalnego w priorytecie 4.

„Program Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030”

Wykres 1. Priorytety działań Programu Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Narodowego Instytutu Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (NIW-CRSO).

W przypadku zawartych umów można zauważyć tendencję wzrostową (z wyłączeniem pandemicznego roku 2021). W 2020 r. zawarto 38 umów, a w 2023 r. 65. Biorąc pod uwagę fakt, że nie każdy wniosek został w pełni zaakceptowany, to kwota przyznanych środków jest niższa niż wnioskowana. Choć w niektórych przypadkach średnia kwota przyznanych dotacji była wyższa niż wynikałoby to z przesłanych wniosków. Dla przykładu średnia kwota wnioskowanej dotacji dla priorytetu 2 w 2020 r. wynosiła 742 028,85 zł, a przyznana 780 269,17 zł.

Tabela 1. Zestawienie złożonych wniosków i podpisanych umów w ramach Programu Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030

1. Wnioski												
	Liczba złożonych wniosków			Łączna kwota wnioskowanej dotacji (zł)			Średnia kwota wnioskowanej dotacji (zł)			Łącznie		
	2020	2021	2023	Łącznie	2020	2021	2023	Łącznie	2020	2021	2023	Łącznie
P1	47	0	57	104	37 773 478,50	0,00	49 209 085,97	86 982 564,47	803 691,03	0,00	863 317,30	1 667 008,33
P2	180	79	129	388	133 565 193,21	21 914 876,48	107 781 773,44	263 261 843,13	742 028,85	277 403,50	835 517,62	1 854 949,97
P3	8	0	8	16	8 470 420,00	0,00	6 223 847,11	14 694 267,11	1 058 802,50	0,00	777 980,89	1 836 783,39
P4	69	66	58	193	11 580 889,56	4 590 713,03	5 702 209,00	21 873 811,59	167 838,98	69 556,26	98 313,95	335 709,19
Suma	304	145	252	701	191 389 981,27	26 505 589,51	168 916 915,52	386 812 486,30	2 772 361,36	346 959,76	2 575 129,76	5 694 450,88
2. Umowy												
	Liczba zaakceptowanych wniosków			Łączna kwota otrzymanych dotacji (zł)			Średnia kwota otrzymanej dotacji (zł)			Łącznie		
	2020	2021	2023	Łącznie	2020	2021	2023	Łącznie	2020	2021	2023	Łącznie
P1	11	0	25	36	8 573 263,50	0,00	20 523 215,52	29 096 479,02	779 387,59	0,00	820 928,62	1 600 316,21
P2	14	8	21	43	10 923 768,44	2 390 437,97	16 647 491,01	29 961 697,42	780 269,17	298 804,75	792 737,67	1 871 811,59
P3	2	0	3	5	2 066 360,00	0,00	2 325 171,11	4 391 531,11	1 033 180,00	0,00	775 057,04	1 808 237,04
P4	11	8	16	35	1 704 479,00	608 727,48	1 585 765,00	3 898 971,48	154 952,64	76 090,94	99 110,31	330 153,88
Suma	38	16	65	119	23 267 870,94	2 999 165,45	41 081 642,64	67 348 679,03	2 747 789,40	374 895,68	2 487 833,64	5 610 518,72

Uwaga: P1...P4 – dotyczą nr priorytetów w Programie Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: dane NIW-CRSO.

Przedstawione zestawienia nie wyczerpują informacji o funkcjonowaniu programu, dlatego postanowiono również przeanalizować skuteczność aplikowania o środki z Programu Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030 przez beneficjentów (tabela 2). W celu realizacji tego zadania badawczego podzielono informacje o podpisanych umowach w stosunku do ilości złożonych wniosków przez beneficjentów. Z dokonanej analizy wynika, że w kolejnych latach następowało zwiększanie skuteczności w pozyskiwaniu środków z programu przez beneficjentów. Może to wskazywać, że wnioskujące podmioty coraz lepiej potrafiły przedstawiać swoje pomysły i uzyskiwać wsparcie finansowe. Sugerować to może, iż przesłane kosztorysy miały raczej charakter realistyczny i nie były tworzone na wyrost.

Tabela 2. Udział podpisanych umów do złożonych wniosków w latach 2020–2023 (w %)

	2020	2021	2023	Łącznie
P1	23,40	–	43,86	34,62
P2	7,78	10,13	16,28	11,08
P3	25,00	–	37,50	31,25
P4	15,94	12,12	27,59	18,13
Suma	12,50	11,03	25,79	16,98

Źródło: opracowanie własne na podstawie: dane NIW-CRSO.

Kolejną ważną informacją jest regionalne zróżnicowanie udziału grantobiorców w programie, co zostało zaprezentowane w tabeli 3. Z zestawienia wynika, że dostrzec je można zarówno w zakresie łącznej liczby wniosków z poszczególnych województw, jak i ich udziału w danym priorytecie. Najwięcej wniosków złożyły podmioty z województwa małopolskiego (46), następnie śląskiego (45), mazowieckiego (36) i dolnośląskiego (35).

Jednak, co jest interesujące, ranking województw w zakresie podpisanych umów różni się od rankingu odnośnie do złożonych wniosków. Najwięcej umów zawarto z podmiotami z województwa małopolskiego (28), podkarpackiego (26), śląskiego (25) i pomorskiego (23). Natomiast największą skutecznością w pozyskiwaniu środków mierzonych liczbą podpisanych umów w stosunku do złożonych wniosków charakteryzowały się następujące województwa: kujawsko-pomorskie (73,68%), pomorskie (71,88%), małopolskie (60,87%) i podkarpackie (60,47%). Porównując ogólną skuteczność pozyskiwania środków zauważono, że w przypadku priorytetu 1 i 3 odnotowano podobne wyniki – odpowiednio 63,16% i 62,50%. W dalszej kolejności z blisko 30% skutecznością w pozyskiwaniu środków przez grantobiorców charakteryzował się 4 priorytet. Natomiast najtrudniej było pozyskać środki w zakresie 2 priorytetu, gdyż tylko 20,67% wniosków przełożyło się na podpisane umowy. Wart odnotowania jest także fakt, że tylko z 5 województw złożono wnioski w zakresie 3 priorytetu. W przypadku województwa łódzkiego,

Tabela 3. Terytorialne zróżnicowanie udziału w Programie Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030

Województwa	Wnioski					Umowy					Udział (umowy/wnioski) w %				
	P1	P2	P3	P4	Suma	P1	P2	P3	P4	Suma	P1	P2	P3	P4	Suma
Dolnośląskie	4	24	0	19	35	2	1	0	2	9	50,00	4,17	0,00	10,53	25,71
Kujawsko-pomorskie	6	24	1	16	19	2	3	0	4	14	33,33	12,50	0,00	25,00	73,68
Lubelskie	9	30	0	7	25	3	5	0	0	13	33,33	16,67	0,00	0,00	52,00
Lubuskie	5	10	0	5	10	2	0	0	1	4	40,00	0,00	0,00	20,00	40,00
Łódzkie	0	15	0	3	8	0	1	0	0	2	0,00	6,67	0,00	0,00	25,00
Małopolskie	4	49	0	20	46	2	9	0	5	28	50,00	18,37	0,00	25,00	60,87
Mazowieckie	10	36	6	16	36	3	1	2	2	12	30,00	2,78	33,33	12,50	33,33
Opolskie	0	5	0	6	5	0	0	0	1	2	0,00	0,00	0,00	16,67	40,00
Podkarpackie	18	32	0	23	43	6	5	0	5	26	33,33	15,63	0,00	21,74	60,47
Podlaskie	4	12	0	6	8	2	0	0	0	3	50,00	0,00	0,00	0,00	37,50
Pomorskie	13	24	2	16	32	4	4	1	4	23	30,77	16,67	50,00	25,00	71,88
Śląskie	7	38	0	16	45	3	5	0	5	25	42,86	13,16	0,00	31,25	55,56
Świętokrzyskie	0	22	0	5	19	0	5	0	0	9	0,00	22,73	0,00	0,00	47,37
Warmińsko-mazurskie	4	25	0	8	21	1	2	0	0	5	25,00	8,00	0,00	0,00	23,81
Wielkopolskie	7	26	6	11	20	2	2	2	1	11	28,57	7,69	33,33	9,09	55,00
Zachodniopomorskie	13	16	1	16	25	4	0	0	5	14	30,77	0,00	0,00	31,25	56,00
Suma	57	208	8	124	397	36	43	5	35	200	63,16	20,67	62,50	28,23	50,38

Źródło: opracowanie własne na podstawie: dane NIW-CRSO.

opolskiego i świętokrzyskiego nie złożono ani jednego wniosku w zakresie priorytetu 1 i 3.

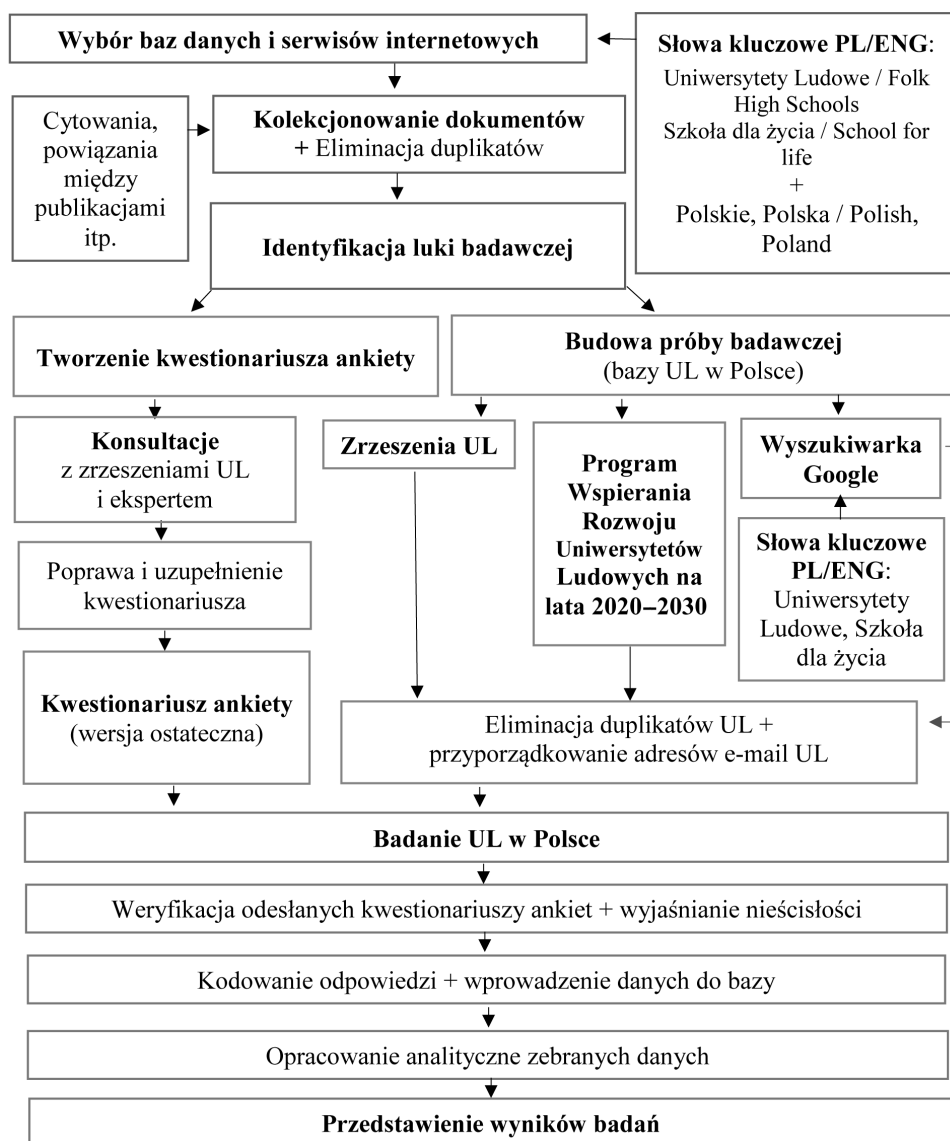
Bez wątpienia „Program Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030” przyczynił się do ekspansji zarówno ilościowej, jak i terytorialnej UL-owskich idei w Polsce. Także wiele podmiotów, których głównym celem działalności nie była dotychczas idea grundtvigiańskiej *szkoły dla życia*, próbowało swoich sił, aby otrzymać wsparcie i w praktyce wdrożyć jej założenia. Można to zaobserwować chociażby analizując wyniki konkursów w Programie w danym roku oraz między poszczególnymi latami. Natomiast jednostki, które od dawna prowadziły swoją działalność w myśl UL-owskich założeń, ugruntowały swoją pozycję i rozszerzyły swoją aktywność na tym polu. Wiele jednostek UL o ugruntowanej pozycji albo posiada swoją stronę internetową, albo stronę na Facebooku, na których prezentuje własne działania wraz z podaniem dat (częstokroć przed okresem uruchomienia Programu).

Warto przy okazji zaznaczyć, że oprócz wymiernych korzyści ekonomicznych dla poszczególnych środowisk uniwersytetów ludowych realizacja Programu WRUL wywarła również pozytywny wpływ zarówno na społeczne postrzeganie koncepcji pracy UL-ów, jak – co także istotne – na odróżnienie w społeczeństwie ich działalności od aktywności UTW.

Uniwersytety ludowe w Polsce Anno Domini 2023–2024 – założenia badawcze

W najnowszej literaturze można zauważyć, że wiele badań nad uniwersytetami ludowymi albo dotyczy jedynie opisowej charakterystyki tych jednostek, albo zagadnień związanych z historią działalności UL-ów w Polsce (np. Sapia-Drewniak, Janik-Komar /red./, 2010; Maliszewski, Rosalska /red./, 2016; Maliszewski, 2021). Brakuje jednak pogłębionych badań obrazujących obecny stan rozwoju działalności tych placówek w naszym kraju (Brzezicki, Maliszewski, 2023; Rosalska, 2023). W związku z tym należy uznać za zasadne przebadanie i całościowe scharakteryzowanie działających w Polsce instytucji pozaformalnej edukacji dorosłych używających dzisiaj nazwy *uniwersytet ludowy*. Tak więc autorzy tego artykułu podjęli decyzję, by dokonać badań, których celem jest zobrazowanie obecnego stanu rozwoju i dalszego potencjału rozwojowego funkcjonujących w Polsce placówek noszących taką nazwę.

Proces badania uniwersytetów ludowych w Polsce składa się z trzech zasadniczych etapów (wykres 2). W pierwszym z nich dokonano systematycznego i krytycznego przeglądu literatury w zakresie podejmowanych badań dotyczących działalności UL w Polsce. W drugim etapie wyodrębniono dwa podetapy, z których pierwszy dotyczył opracowania narzędzia badawczego w postaci kwestionariusza ankiety, drugi zaś określenia próby badawczej i przyporządkowania danych kontaktowych potrzebnych do realizacji badania. Trzeci zasadniczy etap (rozpoczęty jesienią 2023 roku i kontynuowany w roku 2024) to przeprowadzenie właściwego badania empirycznego i przedstawienie jego wyników.

Wykres 2. Schemat projektu badań nad współczesnymi uniwersytetami ludowymi w Polsce

Źródło: opracowanie własne autorów.

Należyte wykonana kwerenda literatury przedmiotu wymaga w pierwszej kolejności wyboru i zdefiniowania źródeł publikacji naukowych, w tym baz i serwisów internetowych. Zdecydowano się wybrać do wstępnej kwerendy wyszukiwarkę Google, wpisując następujące słowa kluczowe w języku polskim i angielskim: Uniwersytety Ludowe, *szkoła dla życia*, Folk High School, *school for life*

+ Polskie, Polska, Polish, Poland. Następnie rozszerzono o serwisy researchgate.com, academia.edu, Google scholar, Polską Bibliografię Naukową i bazy: BazEkon, BazHum, BazTech, CEON, Infona, CEJSH. Podczas kolekcjonowania zasobów publikacji naukowych eliminowano powielające się tytuły. Dodatkowo zwracano uwagę na cytowania i wzajemne powiązania między publikacjami.

Po zapoznaniu się z zgromadzonym materiałem źródłowym w zakresie opublikowanych publikacji naukowych zauważono, że zdecydowana większość z nich dotyczy odległej przeszłości przed rokiem 1989, a w miarę współczesne charakteryzują jedynie aspekt edukacyjny, historyczny bądź wąski charakter porównawczy maksymalnie kilku podmiotów. W związku z faktem, iż dotychczas nie pojawiła się przeglądowa publikacja dotycząca całego sektora UL-ów, charakteryzująca ich działanie w różnych aspektach, postanowiono zrealizować niniejsze badanie.

Projektowane badanie ma odpowiedzieć na problem badawczy dotyczący obecnego stanu działalności UL w Polsce. Natomiast celem badawczym była ocena skali działalności w zakresie wykorzystanych zasobów i otrzymanywanych efektów ich pracy. Osiągnięcie założonego celu wymaga realizacji następujących zadań badawczych:

- określenie ilości UL funkcjonujących obecnie w Polsce,
- zidentyfikowanie danych kontaktowych UL funkcjonujących obecnie w Polsce,
- określenie zakresu tematycznego i czasowego badania,
- zbudowanie autorskiego narzędzia badawczego w postaci kwestionariusza ankiety do badania UL,
- realizacja badania UL przy użyciu kwestionariusza ankiety,
- przedstawienie przeprowadzonych wyników badań.

Warto podkreślić, że Główny Urząd Statystyczny (GUS) cyklicznie bada aktywność Uniwersytetów Trzeciego Wieku (por. np. Brzezicki, 2020b), a wyniki badań regularnie służą do oceny stanu rozwoju tych instytucji, a także wpływają na politykę senioralną rządu. Innym interesującym badaniem, które zrealizował jeden z współautorów artykułu, była analiza za pomocą kwestionariusza ankiety opracowanego na podstawie wspomnianego badania GUS działalności Uniwersytetów Dziecięcych (Brzezicki, 2020a).

Tak więc w trakcie projektowania badań nad współczesnymi polskimi uniwersytetami ludowymi postanowiono wykorzystać prezentowane tam podejścia badawcze (i osobiste doświadczenie jednego z autorów w prowadzeniu badań nad UTW i UD). Podczas przygotowywania pierwszej wersji kwestionariusza ankiety na potrzeby rozpoznania i analizy działalności polskich uniwersytetów ludowych dokonano zatem próby modyfikacji i uzupełnienia zestawu pytań zawartych w formularzu GUS dotyczącym UTW w taki sposób, aby odpowiadały one UL-owskiej specyfice. Następnie stworzony w oparciu o dotychczasowe doświadczenia badawcze (Łukasza Brzezickiego) kwestionariusz ankiety został poddany konsultacjom z Ogólnopolską Siecią Uniwersytetów Ludowych, Towarzystwem Uniwersytetów Ludowych oraz ekspertem, zajmującym się naukowo badaniem środowiska

UL-ów (Tomaszem Maliszewskim). Przyjęto, iż badanie za pomocą kwestionariusza ankiety będzie dotyczyło sytuacji UL w roku oświatowym 2022/2023, tylko w zakresie kwestii finansowych przyjęto rok kalendarzowy 2022 z uwagi na stosowaną praktykę księgową rozliczania środków pieniężnych w ujęciu rocznym, jaka jest stosowana w Polsce.

Po otrzymaniu zaś informacji zwrotnych – w tym uwag, komentarzy i sugestii zmian – gruntownie zmodyfikowano sam kwestionariusz, dostosowując go do charakteru pracy oświatowo-wychowawczej i kulturalnej uniwersytetów ludowych. Jego ostateczna wersja (przedyskutowana wspólnie przez obu autorów artykułu) została rozesłana do podmiotów stanowiących docelową próbę badawczą, czyli polskich instytucji/organizacji używających współcześnie nazwy własnej *uniwersytet ludowy*. W kwestionariuszu ankiety zwrócono uwagę na wiele aspektów działalności UL, które zostały zgrupowane w kilku blokach tematycznych:

- I. Dane ogólne: m.in. forma organizacyjno-prawna UL, data rozpoczęcia działalności, przynależność do organizacji zrzeszających UL, instytucje współpracujące z UL.
- II. Osoby wykonujące pracę na rzecz UL: m.in. grupy osób wykonujących pracę na rzecz UL w zakresie prowadzenia zajęć oraz prac administracyjnych, organizacyjnych i innych, w tym formy współpracy (wolontariat, częściowo lub w pełni odpłatnie).
- III. Słuchacze UL: m.in. warunki, jakie należało spełnić, aby zostać słuchaczem; słuchacze po raz pierwszy i kolejny uczestniczących w zajęciach, grupy słuchaczy według wieku, wykształcenia i statusu zawodowego/społecznego.
- IV. Działalność edukacyjna i kulturalna UL: m.in. obszary tematyczne prowadzonych zajęć oraz ich liczba, rodzaje imprez kulturalno-artystycznych i ich liczba.
- V. Warunki prowadzenia działalności UL: m.in. rodzaj własności bazy lokalowej UL w zakresie biura, pomieszczeń na zajęcia czy bazy noclegowej, źródła finansowania działalności UL, rodzaje i wartości opłat pobieranych od słuchaczy, czynniki utrudniające prowadzenie działalności UL, instytucje, do których UL wystąpił o różne rodzaje pomocy, zmiany w stosunku do poprzedniego roku oświatowego oraz ocena rozwoju sfery UL w Polsce.

Równoległe do tworzonego kwestionariusza ankiety budowano bowiem bazę takich podmiotów w całej Polsce. Źródłami tworzonej bazy uniwersytetów ludowych były informacje o członkach Ogólnopolskiej Sieci Uniwersytetów Ludowych, Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych, podmiotów, które złożyły wnioski do „Program Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030”, a także wyniki wyszukiwania za pomocą wyszukiwarki internetowej Google po wpisaniu słów kluczowych: uniwersytety ludowe, *szkoła dla życia* itd. Podczas tego etapu dokonano również eliminacji duplikatów UL-ów oraz przyporządkowano adresy poczty elektronicznej e-mail do poszczególnych placówek/organizacji.

Kwestionariusze zaczęto rozsyłać do adresatów 30 września 2023 r. Od tego dnia systematycznie, w miarę otrzymywania wypełnionych kwestionariuszy dokonywana jest ich weryfikacja oraz wyjaśnianie zauważonych, ewentualnych nieścisłości.

Kolejnym krokiem badawczym będzie kodowanie odpowiedzi z poszczególnych ankiet i wprowadzenie danych do bazy. Następnie, po zebraniu kompletnego materiału badawczego, dokonane zostanie analityczne opracowanie wyników. W końcowym etapie procesu badawczego zostaną przedstawione wyniki przeprowadzonych badań. Pojawią się one w następnym artykule naukowym, w którym zostaną zaprezentowane w sposób syntetyczny oraz – w formie rozszerzonej (całościowej) – w ogólnodostępnej publikacji w formie raportu.

Podsumowanie

Przed ponad 85. laty jeden z pierwszych twórców polskich uniwersytetów ludowych i wybitny wychowawca Ignacy Solarz odnotował: „Nazwa «uniwersytet ludowy» stała się u nas w ostatnich latach bardzo popularna, upowszechniła się zbyt jako tytuł różnego rodzaju i wartości kursów. Widać, dzieje się to z jednej strony pod wpływem wieści o znaczeniu uniwersytetów grundtvigowskich w Danii, a nawet już i w Polsce, a z drugiej strony działa pociągający tytuł, tak jak różne «akademie», uroczystości i «konferencje»” (Solarz, 1937, s. 9–10).

Czy przywołana wyżej myśl jednej z najważniejszych postaci w historii polskich uniwersytetów ludowych, sugerująca jednoznacznie „nadużywanie” przez różne „nieuprawnione” podmioty miana *uniwersytet ludowy*, stała się ponownie aktualna w czasach współczesnych? Trudno jednoznacznie wyrokować. Niewątpliwie coraz liczniejsza grupa instytucji/placówek realizujących w naszym kraju zadania z zakresu pozaformalnej edukacji dorosłych (w szczególności w środowiskach wiejskich oraz mniejszych miast), używająca w różnych odmianach określenia *uniwersytet ludowy* na określenie podejmowanych przez siebie zadań/działań kulturalno-oświatowych może wskazywać, że z jednej strony renesans UL-owskich idei staje się faktem, z drugiej zaś – że Solarzowa „przestroga” może mieć uzasadnienie i współcześnie, co sugerują także uwagi zgłaszane przez niektórych starszych stażem animatorów polskich uniwersytetów ludowych (Felska, Mówka, 2022, s. 83–86; Mówka, 2022, s. 171–181; por. także Maliszewski, Solarczyk-Szwec, 2022).

A może po prostu – w dużej mierze za sprawą pierwszych efektów działania „Programu Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030” – nastał czas, by współcześnie przemodelować/zmodyfikować znaczenie/rozumienie samego pojęcia *uniwersytet ludowy* w polskiej teorii i praktyce oświatowej? Obaj autorzy wyrażają nadzieję, że wyniki ich badań pomogą na znalezienie odpowiedzi na tak sformułowane pytania. Wydaje się bowiem, że uniwersytet ludowy to ciągle jednak jeszcze nie edukacyjny skansen, a skuteczne narzędzie w podejmowaniu

zadań związanych ze współczesnymi wyzwaniami cywilizacyjnymi w naszym kraju.

Podziękowanie: Autorzy przekazują podziękowanie dla Narodowego Instytutu Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego za udostępnienie danych dotyczących „Programu Wspierania Rozwoju Uniwersytetów Ludowych na lata 2020–2030”.

Bibliografia

- Brzezicki, Ł. (2020a). Działalność Uniwersytetów Dziecięcych w Polsce. *Studia i Materiały*, 1(31), s. 5–20. DOI: 10.7172/1733-9758.2020.32.1.
- Brzezicki, Ł. (2020b). The Efficiency of Third Age Universities in Poland: a non-Parametric DEA Approach. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 16(2), s. 141–151. DOI: 10.24917/20833296.162.11.
- Brzezicki, Ł., Maliszewski, T. (2023). Uniwersytety ludowe w Polsce. Wprowadzenie w problematykę, *Zeszyt Imperio*, 7(listopad), s. 33–39.
- Błaszczak, I., Maliszewski T., Smuk-Stratenwerth E. (Eds.). (2017). *Folk High Schools of the 21th Century. Tradition – Contemporaneity – Challenges for the Future*. Grzybów: Ecological and Cultural Association ZIARNO.
- Byczkowski, M., Maliszewski, T., Przybylska, E. (red.). (2003). *Uniwersytet ludowy – szkoła dla życia*. Wieżycza: Kaszubski Uniwersytet Ludowy.
- Byczkowski, M. (2016). *Kilka refleksji o tym, co Kaszubski Uniwersytet Ludowy ma z Mikolaja Grundtviga*. W: T. Maliszewski (red.), *Przewodnik po współczesnych uniwersytetach ludowych* (s. 30–32). Wieżycza-Grzybów: Kaszubski Uniwersytet Ludowy – Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne ZIARNO.
- Dubas, E., Fabiś, A., Pierścieniak, K., Maliszewski, T., Solarczyk-Szwec, H. (2021). Edukacja dorosłych – obszary refleksji, praktyki i zmian. W: S.M. Kwiatkowski (red.), *Współczesne problemy pedagogiki. W kierunku integracji teorii z praktyką*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Komitet Nauk Pedagogicznych PAN, s. 161–182.
- Felska, A., Mówka, M. (2022). Misja i wizja współczesnego uniwersytetu ludowego. W: T. Maliszewski Tomasz (red.), *Uniwersytet ludowy XXI wieku. Przewodnik metodyczny* (s. 83–86). Adamów – Grzybów – Mierzyn – Radawnica – Wieżycza – Wola Sękowa: Ogólnopolska Sieć Uniwersytetów Ludowych.
- Jurgiel, A. (2003). *Współczesna koncepcja uniwersytetu ludowego jako szkoły dla życia*. W: M. Byczkowski, T. Maliszewski, E. Przybylska (red.), *Uniwersytet ludowy – szkoła dla życia* (s. 343–345). Wieżycza: Kaszubski Uniwersytet Ludowy.
- Korsgaard, O. et alia (2019). *Højskolens 10 bud – 10 lessons from the folk high school*. København: FFD’s Forlag.
- Kulich, J. (2002). *Grundtvig,s educational ideas in Central and Eastern Europe and the Baltic States*. Copenhagen: Forlaget Vartov.
- Maliszewski, T. (2015). Polski Uniwersytet Ludowy jako szkoła dla życia (1989–2014) – ćwierćwiecze rozczarowań i nadziei. *Edukacja Dorosłych* 1(72), s. 171–180.
- Maliszewski, T., Rosalska, M. (red.). (2016). *Uniwersytety ludowe – pomiędzy starymi a nowymi wyzwaniami*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

- Maliszewski, T., Smuk-Stratenwerth, E. (red.). (2019). *Uniwersytety ludowe wobec wyzwań antropocenu. Jak i czego uczyć w XXI wieku*. Grzybów: Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne ZIARNO.
- Maliszewski, T. (2021). Stan badań i źródła do dziejów uniwersytetów ludowych do II wojny światowej. W: T. Maliszewski, E. Sapia-Drewniak, W. Szulakiewicz (red.), *Człowiek dorosły i jego uczenie się. Dziedzictwo idei teoretycznych i ich praktyczne implikacje* (s. 27–51). Gdynia: Wydawnictwo Akademii Marynarki Wojennej.
- Maliszewski, T. (red.) (2022). *Uniwersytet ludowy XXI wieku. Przewodnik metodyczny*. Adamów – Grzybów – Mierzyn – Radawnica – Wieżyca – Wola Sękowa: Ogólnopolska Sieć Uniwersytetów Ludowych.
- Maliszewski, T., Solarczyk-Szwec, H. (2022). Józef Pólturzycki in the face of folk high schools. Notes on the basis of the renewal of Polish folk high schools in the years 2016–2022. *Rocznik Andragogiczny*, 29, s. 155–169, DOI: 10.12775/RA.2022.010.
- Mówka, M. (2022). Żywotność idei Uniwersytetu Ludowego we współczesnej Polsce. W: W. Kaczmarczyk, K. Budryka (red.), *Aktywne społeczeństwo w zmieniającej się rzeczywistości. Refleksje po 5 latach działalności Narodowego Instytutu Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego* (s. 171–181). Warszawa: NIW-CRSO.
- Pilch, T. (1982). Uniwersytety ludowe. Czym jest Uniwersytet Ludowy. W: „Z ludźmi ku ludziom”. *Materiały z II Zjazdu Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych*. Opalenie 4–6 grudnia 1981 r. (do użytku wewnątrzorganizacyjnego) (s. 72–79). Warszawa: ZK ZMW.
- Rosalska, M. (2023). Kierunki i uwarunkowania rozwoju współczesnych polskich uniwersytetów ludowych. *Pedagogika Społeczna Nova*, 3(5), s. 161–170, DOI: 10.14746/psn.2023.3.5.9.
- Sapia-Drewniak, E., Janik-Komar, J. (red.). (2010). *Uniwersytety ludowe i inne formy oświaty dorosłych*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Solarz, I. (1937). *Wiejski Uniwersytet Orkanowy*. Warszawa: Instytut Oświaty Dorosłych.
- Stopińska-Pająk, A. (2010). Uniwersytet ludowy w II Rzeczypospolitej. Społeczno-kulturowa przestrzeń spotkania i dialogu dorosłych. W: E. Sapia-Drewniak, J. Janik-Komar (red.), *Uniwersytety ludowe i inne formy oświaty dorosłych* (s. 13–22). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.

Netografia

- Narodowy Instytut Wolności – Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego (2023). <https://niw.gov.pl/nasze-programy/uniwersytety-ludowe/> (dostęp: 24.11.2023).

TOWARDS THE REVIVAL OF THE GRUNDTVIGIAN SCHOOL FOR LIFE IN POLAND. FOLK HIGH SCHOOLS AND THEIR SUPPORT PROGRAM IN 2020–2023

Keywords: concept of *school for life* N.F.S. Grundtvig in contemporary Poland, folk high school, Folk High Schools Development Programme for 2020–2030, non-formal adult education.

Summary: The article presents selected information about the Folk High Schools Development Programme for 2020–2030 and also presents an attempt to organize an empirical study aimed at determining the current state of development of folk universities in Poland. The sketch presents, among others: basic information about the Programme and its main assumptions, as well as summary statements regarding both entities interested in obtaining support under it and current beneficiaries who received financial support for the development of their own initiatives called *folk high school* from this Programme during the years 2020–2023. In the third part of the study, the authors included the assumptions of their own research project on contemporary Polish folk high schools, along with the first report on the course of research work.

Dane do korespondencji:

Dr Łukasz Brzezicki

Urząd Miasta Ustka

Wydział Spraw Społecznych, Oświaty, Kultury i Sportu

ul. Ks. Kardynała Stefana Wyszyńskiego 3

76-270 Ustka

e-mail: brzezicki.lukasz@wp.pl

Dr hab. Tomasz Maliszewski, prof. AMW

Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni

Wydział Nauk Humanistycznych i Społecznych

ul. Śmidowicza 69

81-127 Gdynia

e-mail: t.maliszewski@amw.gdynia.pl